

Streszczenie

Tytuł przedstawionej przeze mnie dysertacji doktorskiej to: „Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice”.

Działalność misyjna jest najwyższym priorytetem Kościoła na obecnym etapie życia kościelnego. Od czasu pierwszej wspólnoty chrześcijańskiej po dzień dzisiejszy "misja jest nieodzownym elementem życia Kościoła". Głównym źródłem idei misjonarstwa jest sam Bóg. Do Niego należy odkupienie – zarówno jako cel, jak i jako zamiar. Żadna myśl o Bogu nie jest zgodna z Jego objawieniem samego siebie, jeśli nie opiera się na tym fakcie, że "tak bardzo umiłował świat, że dał swego jednorodzonego Syna", że przez Niego "cały świat zostanie w Nim zbawiony (por. Jn: 16,17).

Idea misyjna, istniejąca w Bogu przed stworzeniem świata, nie może być czymś drugorzędnym w życiu Kościoła. Misjonarstwo jest obrazem istnienia Kościoła jako takiego. Chrześcijaństwo jest religią społeczną. Nie ogłasza po prostu celu, jakim jest wejście człowieka do nieba. Mówiąc, że człowiek nadal ma pewne obowiązki i czyny na ziemi. Nie jedno przykazanie jest dane ludziom, ale dwa. Miłość do Boga i miłość do człowieka. Gdzie dwóch lub trzech zgromadzonych jest w moim imieniu, tam jestem pośród nich (Mt 18,20). Bóg, który jest Trójcą, obdarza swoją miłością nie samotnego zbiega, który podejmuje swoją mistyczną przygodę z dala od ludzi, ale zgromadzenie, wspólnotę, ludzi.

Trudno sobie wyobrazić, co by się stało, gdyby Apostołowie, otrzymawszy od Chrystusa Jego boskie objawienie, byli zamknęci w sobie i w pojedynkę żyli nowym życiem, które zostało w nich objawione. Ale nie. Miłość zasiana przez Pana w ich sercach posłała ich do pagan, aby apostołowie, głosząc ewangelię ludowi, z radością składali w ofierze nie tylko swoje osobiste dobro, ale także swoje życie.

Ze względu na szczególne znaczenie misji w życiu chrześcijańskim i słabe opracowanie problemu w teologii prawosławnej, główne zadanie tej pracy dyplomowej widzę następująco: przedstawić teologiczną interpretację kwestii misji, prześledzić jej główne etapy historyczne, przeprowadzić próbę analizy porównawczej sposobu rozumienia tego problemu w Kościołach zachodnim i wschodnim oraz przedstawić praktyczne i teoretyczne materiały dotyczące jego organizacji w rozumieniu prawosławnym.

Utopią, moim zdaniem, jest rozwój działalności misyjnej bez głębszej znajomości współczesnych doktryn misyjnych, form i metod używanych przez katolickich i protestanckich misjonarzy we współczesnej praktyce.

Dlatego współczesny badacz misji staje przed zadaniem znalezienia uniwersalnego, teologiczno-historycznego uzasadnienia misji Kościoła, biorąc pod uwagę specyfikę każdej chrześcijańskiej tradycji misyjnej. Przede wszystkim są to osobliwości posługi apostolskiej w Kościołach prawosławnych, katolickich i protestanckich.

Stąd też cel swojej pracy doktorskiej widzę w tym, aby poprzez analizę porównawczą teologii i praktyki misyjnej Kościołów katolickiego i prawosławnego przedstawić ostatecznie odmienne i, o ile to możliwe, odpowiednie wymagania co do sposobu działania, którego misjonarz prawosławny musi przestrzegać.

Konieczne jest zrozumienie i przestudiowanie różnych tradycji misyjnych, aby wykorzystać wyjątkowe doświadczenie każdej z nich.

Aby osiągnąć ten cel, praca ma następującą strukturę:

Pierwszy rozdział Teologiczne podstawy chrześcijańskiej misji jest systematyczną teologiczną interpretacją problemu misji w prawosławnym rozumieniu.

Drugi rozdział **HISTORYCZNO-KRYTYCZNY PRZEGLĄD MISJI KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO** przedstawia teologiczną analizę historyczno-krytyczną działalności misyjnej prawosławnego Kościoła wschodniego z przykładami biografii wybitnych misjonarzy prawosławnych oraz przykładów formacji i rozwoju misji prawosławnych. Na końcu rozdziału krótko przedstawiono główne kierunki teologiczne działalności misyjnej Kościoła Wschodniego.

Trzeci rozdział **HISTORYCZNO-KRYTYCZNY PRZEGLĄD działalności misyjnej Kościoła rzymskokatolickiego** zawiera opis ewolucji zachodniej myśli misjonarskiej oraz odzwierciedlenie tych idei na przykładach życia i działalności poszczególnych misjonarzy i organizacji misyjnych w różnych epokach historycznych.

Wnioski z powyższej pracy zostały przedstawione w Zakończeniu i Streszczeniu, które zawiera teologiczną analizę porównawczą podstawowych kierunków pracy misjonarskiej Kościoła Prawosławnego i Katolickiego.

W przeciwieństwie do chrześcijaństwa zachodniego, skłonnego do opisania dramatu upadku i odkupienia w kategoriach prawnych, chrześcijaństwo wschodnie konceptualizuje

relację między człowiekiem a Bogiem w kategoriach organicznych. Dla prawosławia grzech jest nie tyle winą ile chorobą.

Tak odmienne pojmowanie doktryny naturalnie nie mogło nie wpływać na teologię misji. Jeśli grzech człowieka nie jest chorobą, a jedynie jego "winą" przed Bogiem. Jeśli dla zbawienia potrzebujemy tylko aktu przebaczenia ze Stwórcy. Jeśli Chrystus założył swój kościół, aby zbawić dzieci Boże w jego ogrodzie. Dlatego konieczne jest rozszerzenie zewnętrznych granic ziemskiego Kościoła, jedynego gwaranta zbawienia. Praca misyjna, a także odkupienie w tym względzie, są rozumiane przez mentalność Zachodu wyłącznie z zewnętrznej, sekularnej strony. Nawet w okresie poprzedzającym rozpoczęcie zorganizowanej kampanii misyjnej mnich zachodni, choć jego głównym celem nie było nawrócenie pagan, ale znalezienie wśród nich męczeńskiej korony, udał się jednak do "barbarzyńców", aby się z nimi porozumieć. "... Wschodni pustelnicy czasami chrzcili pagan w tysiącach - ale było to postrzegane jako opcjonalny produkt uboczny ascezy. Ich świętość chrystianizowała jakby „sama z siebie”. Postać św. Szymona Słupnika ma charakter przykładowy: jego eksperymenty dotyczące nawrócenia "barbarzyńców" były „wywróceniem na lewą stronę” zachodniej idei misjonarstwa; nie mnich tutaj idzie do pagan, ale przeciwnie – oni do niego, nieruchomego na swoim słupie. Głębokie światopoglądowe podziały chrześcijaństwa zachodniego i wschodniego, a także różnice w monastycznych ideałach, miały wielki wpływ na los chrześcijaństwa i naturę jego rozprzestrzeniania się."

Nawet po pojawienniu się na Soborze Watykańskim II pozytywnych tendencji, nacisk w dalszym działaniu zaczął się budować nie na wewnętrznym odrodzeniu: zdobyciu Ducha Świętego, ale na zewnątrz: zmienia się technologia zdobywania specjalnego wykształcenia misyjnego.

Ale czy można jednoznacznie powiedzieć, że podejście psychologiczne jest kategorycznie nie do przyjęcia dla misji? Im bardziej duchowy kapłan, tym mniej znaczy jego wykształcenie. Jeśli kaznodzieja nie jest jeszcze w stanie odwrócić serca dyskutanta (?), słabość serca w tym przypadku musi być wzmacniona wysiłkiem myśli i mowy. Bóg łaskawie pomaga ludziom, ale nie zastępuje naszej pracy, w tym pracy intelektualnej i włożonej w głoszenie.

Nic dziwnego, że żaden z wybitnych misjonarzy nie odstąpił od metody psychologicznej w swym dziele.

Prawidłowa "złota" ścieżka, moim zdaniem, polega na tym, aby nie rozdzielać zewnętrznych działań Marty od spekulatywnego czynu Marii. W Ewangelii Pan nie potępił ani jednego, ani drugiego działania, ale drugiemu dał pierwszeństwo: "Marto! Dużo się

przejmujesz, ale potrzebujesz tylko jednego. Maria wybrała dobrą część, która nie zostanie jej odebrana "(Łk 10,41-42).

W dziele misjonarstwa należy więcej miejsca poświęcić Duchowi Świętemu i konieczności zdobycia miłości, która otwiera serca pogan przed misjonarzem, a inne zewnętrzne podejścia postrzegać wyłącznie jako podrzędnego działania pomagające Bogu w wypełnieniu jego planu co do człowieka.

Aby zachować obiektywność osądu w tej sprawie, wykorzystałem w swojej pracy dzieła zarówno prawosławnych, katolickich, jak i protestanckich autorów.

Wśród literatury prawosławnej, używanej przeze mnie w pracy, należy wymienić przede wszystkim szereg publikacji pokonferencyjnych konferencji teologicznych, takich jak: "Teologia prawosławna u progu trzeciego tysiąclecia", Moskwa, 7-8 lutego 2000 r.; „Misja Kościoła i współczesne misjonarstwo prawosławne”, Międzynarodowa Konferencja Teologiczna na 600. rocznicę śmierci św. Stefana z Permu. Autorzy wykładów, zawartych w zbiorach, dają świeżą, teologiczną ocenę problemu misji prawosławnej. Chciałbym także wspomnieć o zbiorze prac naukowych i teologicznych na temat problemów misji prawosławnej, Belgorod, 1999 r. oraz zbiór tekstów dla przedmiotu "Misjologia" Misja prawosławna dzisiaj, Sankt Petersburg, 1999, opracowany przez arcykapłana Władimira Fedorowa. W tych zbiorach problemy misji prawosławnej są omawiane wyczerpująco i systematycznie.

Ponadto w swojej pracy szeroko wykorzystywałam biografie misjonarzy prawosławnych, a także różne czasopisma.

Wśród dzieł autorów katolickich szczególnie chciałem wspomnieć o twórczości Henryka Bemera, Jezuici, Sankt Petersburg-Moskwa, 1999 r. i Williama Burridge'a, Miejsce przeznaczenia - Afryka, w języku angielskim, Londyn-Dublin, 1966. Chociaż autorzy tych książek są historykami katolickimi, moim zdaniem dokonane przez nich oceny działalności misyjnej ich kościoła są rozważne i bezstronne.

Wśród dzieł protestanckich szczególne miejsce zajmują: David Bosch, Transformacja pracy misyjnej, St. Petersburg 1977 i Ruth Tucker, Od Jerozolimy do Krawędzi Ziemi (Historia ruchu misyjnego), St. Petersburg, 1988. Oboje autorzy wypowiadają się z pozycji niezależnej, co dodaje mojej pracy obiektywności.

Изложение

Название представленной мною работы на соискание степени доктора теологии: «Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках. Аналогии и отличия».

Миссионерская деятельность является самой приоритетной для Церкви на настоящем этапе церковной жизни. Со временем первой христианской общине и до сегодняшнего дня «миссия — непреложная составляющая жизни Церкви». Изначальным источником идеи миссионерства является Сам Бог. Ему принадлежит Искупление как цель, и как замысел. Ни одна мысль о Боге не соответствует Его откровению о Себе, если она не основана на этом факте, что Он “так возлюбил мир, что отдал Своего единородного Сына”, чтобы через Него “весь мир был бы спасен в Нем (ср. Ин. 16,17).

Миссионерская идея, существующая в Боге прежде создания мира, не может быть чем-то второстепенным в жизни Церкви. Миссионерство есть образ существования Церкви как таковой. Христианство - религия социальная. Она не просто провозглашает целью восхождение человека на небо. Она говорит, что у человека еще есть определенные обязанности и дела на земле. Не одна заповедь дается людям, а две. Любовь к Богу и любовь к человеку. Где двое или трое собраны во имя мое, там Я посреди них (Мф. 18,20). Бог, который Сам есть Троица, дарует свою любовь не одинокому беглецу, вдали от людей совершающему свою мистическую авантюру, а собранию, сообществу, людям.

Трудно себе представить, чтобы было, если бы Апостолы, восприняв от Христа Его Божественное откровение, замкнулись в себе, и только единолично жили той новой жизнью, открывшейся в них. Любовь, посеянная Господом в сердца, двигала их вперед к язычникам, так что, возвещая благовестие людям, Апостолы с радостью жертвовали не только личным благосостоянием, но и самой жизнью.

Ввиду особой важности дела миссии в жизни христианина и слабой разработанности этой проблемы в Православном богословии задачу своего дипломного сочинения я вижу в следующем: дать богословское осмысление проблеме миссии,

проследить её основные исторические этапы, осуществить попытку сравнительного анализа понимания этой проблемы Восточной и Западной Церквями и представить практический и теоретический материал по её организации.

Утопией, на мой взгляд, представляется, также, развитие миссионерской активности без глубокого знания современных миссионерских доктрин, тех форм и методов, которые используют в практике католические и протестантские миссионеры.

Поэтому перед современным исследователем миссии встает задача найти общезначимое богословско-историческое обоснование миссии Церкви с учетом особенностей каждой христианской миссионерской традиции.

В связи с этим цель своей работы явижу в том, чтобы через сравнительный анализ богословия и миссионерской практики Католической и Православной Церквей представить в конечном счете отличительные и по возможности правильные требования к тому образу действий, которого должен придерживаться миссионер.

Крайне необходимо понять и изучить различные миссионерские традиции с тем, чтобы использовать уникальный опыт каждой из них.

Такой подход к богословию миссии мне представляется плодотворным, поскольку опыт Православия, который более устремлен к Небу в служении Божественной литургии и в мистическом опыте монашества, может быть дополнен опытом горизонтального служения, обращенного к обществу, образованию, науке и культуре, благотворительной деятельности, свойственного миссионерским традициям Римско-католической и протестантских Церквей.

Для достижения своей цели работа построена следующим образом:

Первая глава «Богословские основы христианской миссии», представляет из себя систематическое богословское осмысление проблемы миссии в православном понимании.

Вторая глава «Историко-критический обзор миссионерства Православной Восточной Церкви», дает богословский анализ миссионерской деятельности Православной Церкви с иллюстрациями жизнеописаний выдающихся Православных миссионеров и примеры становления и развития Православных миссий. В конце главы кратко очерчиваются основные богословские установки миссионерской деятельности Восточной Церкви.

Третья глава «Историко-критический обзор миссионерства Римско-Католической Церкви» включает изложение эволюции миссионерской мысли Запада и отражение этих

идей на примерах жизни и деятельности отдельных миссионеров и миссионерских организаций в разные исторические эпохи.

Выводы данного исследования представлены в заключении и резюме, которые содержат богословский сравнительный анализ основных направлений миссионерской работы Православной и Католической Церквей.

Основное различие между Западным и Восточным христианством было заложено еще в античности. Мир восточного Средиземноморья и, прежде всего мир эллинов, был более склонен к философии и мистике. Гений римлян проявил себя прежде всего в государственном управлении в праве, в военном деле.

В отличие от Западного христианства, склонного описывать драму грехопадения и искупления в терминах юридических, Восточное христианство осмысливает отношения человека и Бога в терминах органических. Для Православия грех – не столько вина, сколько болезнь.

Такое различное доктринальное осмысление не могло не отразиться на богословии миссии. Если грех человека не болезнь, а только его “вина” перед Богом, если для Искупления человека необходим только акт прощения со стороны Творца, если Христос основал Свою Церковь чтобы в её ограде давать чадам Божиим спасение, то, следовательно, необходимо насколько можно расширить внешние границы земной Церкви - единственного гаранта спасения. Миссионерство, как и искупление в этой связи понимается западным менталитетом исключительно с внешней сикулярной стороны. Даже в период предшествовавший началу организованной миссионерской кампании, западный монах, пусть его главной целью было не обратить язычников, а обрести среди них мученический венец, - все-таки шел к «варварам» для общения с ними. Восточные же пустынники подчас крестили язычников тысячами, - но это воспринималось как факультативный, побочный результат аскезы. Их святость христианизировала как бы сама по себе помимо их участия.

Показателен пример преподобного Симеона Столпника: его опыты по обращению «варваров» представляют собой выворачивание наизнанку западной идеи миссионерства; не монах тут идет к язычникам, а наоборот - они к нему, неподвижному на своем столбе. Глубокие мировоззренческие расхождения Западного и Восточного христианства, преломившись через различия монашеских идеалов, оказали большое влияние на судьбы христианства и характер его распространения.

Даже после позитивных тенденций II Ватиканского собора акцент в миссионерской деятельности в Католической церкви стал строиться не на внутреннем перерождении - стяжании Духа Святого, а на внешнем: меняется технология получения специального миссионерского образования и преобладает психологический подход.

Можно ли однозначно сказать, что психологический подход неприемлем для миссии? Чем духовнее священник, тем меньше значит его образованность. Но если проповедник еще не способен своей молитвой повернуть сердце спорщика, немощь сердца в этом случае должна быть подкреплена усилием мысли и речи. Бог благодатно помогает людям, но не заменяет наш труд, в том числе труд интеллектуальный, труд проповеднический.

Не удивительно, что никто из выдающихся православных миссионеров, никогда не гнушался психологического метода в проповеди.

Правильный, «золотой» - средний путь миссионера состоит, по моему мнению, в том, чтобы не разделять внешнего делания Марфы от умозрительного подвига Марии. В Евангелии Господь не осудил ни одного, ни другого дения, но второму дал предпочтение: «Марфа! Ты заботишься и суетишься о многом, а одно только нужно. Мария же избрала благую часть, которая не отнимется у нее» (Лк. 10:41-42).

В деле миссионерства больше внимания необходимо уделять Духу и необходимости стяжания любви, которая и раскрывает перед миссионером сердца язычников, а остальные внешние подходы воспринимать исключительно как придаточные действия, помогающие Богу осуществлять свой замысел о человеке.

Для объективности суждения о проблеме миссии Церквей, мною в работе были использованы как Православные, Католические, труды так и труды Протестантских авторов.

Среди Православной литературы, используемой мною в сочинении, хотелось бы отметить, в первую очередь, ряд сборников материалов богословских конференций, как-то: «Православное богословие на пороге третьего тысячелетия», Москва, 7-8 февраля 2000 года; «Миссия Церкви и современное Православное миссионерство», Международная богословская конференция к 600-летию преставления святого Стефана Пермского.

Авторы докладов, содержащихся в сборниках дают свежую богословскую оценку проблеме Православной миссии. Также хотелось бы отметить сборник научно-богословских трудов по проблемам Православной миссии, Белгород, 1999 год, и сборник текстов по курсу «Миссиология», Православная миссия сегодня, Санкт-Петербург, 1999 год, составленный протоиереем Владимиром Федоровым. В этих сборниках исчерпывающе и систематически освещаются проблемы Православной миссии. Кроме этого в работе я широко использовал жизнеописания православных миссионеров, а также различную периодическую литературу.

Среди литературы католических авторов особо хотелось отметить труд Генриха Бемера, Иезуиты С-Петербург-Москва 1999 г. и Уильяма Берриджа. Предназначение – Африка, на английском языке, Лондон-Дублин, 1966 год. Авторы этих книг, являясь католическими историками, миссионерскую деятельность своей Церкви, на мой взгляд, оценивают здраво и беспристрастно.

Среди протестантских работ особое место занимают работы Дэвида Боша, «Преобразование миссионерства», С-Петербург 1977 год и Рут Такера, «От Иерусалима до края земли (История миссионерского движения)», С-Петербург 1988 год. Оба автора придерживаются независимой позиции, что позволяет придать моему сочинению максимум объективности.

Summary

The title of the dissertation presented by me is: "Missionary activity in the Orthodox and Roman Catholic approaches. Similarities and differences".

Missionary activity is the highest priority of the Church at the present stage of ecclesial life. From the time of the first Christian community to the present day, "mission is an indispensable element of the life of the Church". The main source of the missionary idea is God himself. To Him belongs redemption - both as a goal and as an intention. No thought of God is consistent with his revelation of himself unless he is based on the fact that he "loved the world so much that he gave his only-begotten Son" that through him "the whole world would be saved in him" (Jn: 16,17).

The missionary idea existing in God before the creation of the world can not be something secondary in the life of the Church. Missionary is the image of the Church's existence as such. Christianity is a social religion. It does not simply announce the goal of man's entrance to heaven. It says that man still has some duties and deeds on earth. Not one commandment is given to people, but two. Love for God and love for man. Where two or three are gathered in my name, I am there among them (Mt 18.20). God, who is the Trinity, bestows his love not on a lonely fugitive who undertakes his mystical adventure away from people, but on the assembly, community, people.

It is difficult to imagine what would have happened if the Apostles, having received His divine revelation from Christ, were locked in and alone lived a new life which was revealed in them. But no. The love sown by the Lord in their hearts sent them to the pagans, so that the apostles, proclaiming the gospel to the people, would joyfully sacrifice not only their personal good but their lives as well.

Because of the special importance of the mission in Christian life and the poor preparation of the problem in the Orthodox theology, the main task of this doctoral thesis is to present the theological interpretation of the mission, to follow its main historical stages, to conduct a comparative analysis of how to understand this problem in the Western and Eastern Churches and to present practical and theoretical materials about its organization in the Orthodox sense.

Utopia, in my opinion, is the development of missionary activity without a deep knowledge of contemporary missionary doctrines, forms and methods used by Catholic and Protestant missionaries in contemporary practice.

Therefore, the contemporary mission researcher faces the task of finding a universal, theological and historical justification for the mission of the Church, taking into account the specificity of each Christian missionary tradition. First of all, there are the peculiarities of the apostolic ministry in the Orthodox, Catholic and Protestant Churches.

Hence, the aim of my doctoral thesis is to present, in a comparative analysis of theology and missionary practice of the Catholic and Orthodox Churches, a definite different and, if possible, appropriate requirements as to the manner of action that the Orthodox missionary must obey.

It is necessary to understand and study various missionary traditions in order to take advantage of the unique experience of each of them.

To achieve this goal, the thesis is structured as follows:

The first chapter *The Theological Foundations of the Christian Mission* is a systematic theological interpretation of the problem of mission in the Orthodox understanding.

The second chapter *HISTORIC-CRITICAL REVIEW OF THE MISSION OF THE ORTHODOX CHURCH* presents the theological, historical and critical analysis of the missionary activity of the Eastern Orthodox Church with examples of biographies of eminent Orthodox missionaries and examples of formation and development of the Orthodox missions. At the end of the chapter, the main theological directions of the missionary activity of the Eastern Church were briefly presented.

The third chapter *HISTORIC-CRITICAL REVIEW* of the missionary activity of the Roman Catholic Church contains a description of the evolution of Western missionary thought and the reflection of these ideas on examples of life and activities of individual missionaries and missionary organizations in various historical epochs.

The conclusions from the above work have been presented in the Conclusion and Summary, which contains the theological comparative analysis of the basic directions of missionary work of the Orthodox and Catholic Churches.

In contrast to Western Christianity, prone to describe the drama of collapse and redemption in legal terms, Eastern Christianity conceptualizes the relationship between

man and God in organic terms. For the Orthodox Church, sin is not a fault but an illness.

Such a different understanding of doctrine naturally could not have failed to affect mission theology. If the sin of man is not a disease, but only his "guilt" before God. If we need only an act of forgiveness from the Creator for salvation. If Christ founded his church to save God's children in his garden. Therefore, it is necessary to extend the external borders of the earthly Church, the only guarantor of salvation. Missionary work, as well as redemption in this regard, is understood by the West's mentality only from the external, secular side. Even in the period preceding the beginning of the missionary campaign organized by the Western monk, although his main goal was not the conversion of pagans, but to find a martyr's crown among them, he went to the "barbarians" to communicate with them. "... Eastern hermits sometimes baptized pagans in thousands - but this was seen as an optional byproduct of asceticism, and their sanctity was Christianized, as if" by itself. "Saint Simeon Stylites' figure is exemplary: his experiments on the conversion of the" barbarians "were an overturn on the left side of the "western idea of missionion, not a monk goes to the pagans, but on the contrary - they came to see him, immovable on his pillar." Deep philosophical divisions of Western and Eastern Christianity, as well as differences in monastic ideals, had a great influence on the fate of Christianity and the nature of its spreading. "

Even after the appearance of the positive tendencies at the Second Vatican Council, the emphasis in further action began to build not on the inner rebirth: the conquest of the Holy Spirit, but on the outside: the technology of gaining a special missionary education is changing.

But can one clearly say that the psychological approach is categorically unacceptable for the mission? The more spiritual a priest, the less his education means. If the preacher is not yet able to turn the heart of the debater, the weakness of the heart in this case must be strengthened by the effort of thought and speech. God kindly helps people, but he does not replace our work, including intellectual work and the work put into preaching.

No wonder none of the prominent missionaries departed from the psychological method in their work.

The correct "golden" path, in my opinion, is not to separate Martha's external actions from Maria's speculative act. In the Gospel, the Lord did not condemn either action, but he gave

priority to the other: "Martha, you care a lot, but you only need one thing. Mary chose a good part that will not be taken away from her" (Lk 10, 41-42).

In the missionary work, there is a greater place to sacrifice to the Holy Spirit and the need to win love that opens the hearts of the heathen before the missionary, and see other external approaches only as inferior activities that help God fulfill his plan for man.

In order to preserve the objectivity of the judgment in this matter, I used in my thesis the works of Orthodox, Catholic and Protestant authors.

Among the orthodox literature used by me in this thesis, I should first of all list a number of post-conference theological publications, such as: "Orthodox theology at the threshold of the third millennium", Moscow, 7-8 February 2000; "Mission of the Church and contemporary Orthodox missionary work", International Theological Conference on the 600th anniversary of the death of Saint Stefan of Perm. The authors of the lectures included in the collections give a fresh, theological assessment of the problem of the Orthodox mission. I would also like to mention a collection of scientific and theological works on the problems of the Orthodox mission, Belgorod, 1999 and a collection of texts for the subject "Misjologia". Mission Today, Saint Petersburg, developed by priest Vladimir Fedorov. In these collections, the problems of the Orthodox mission are discussed comprehensively and systematically.

In addition, I used biographies of Orthodox missionaries and also various magazines in my thesis.

Among the works of Catholic authors I particularly wanted to mention the works of Henryk Bemer, Jesuits, Saint Petersburg-Moscow, 1999 and William Burridge, Destination - Africa, in English, London-Dublin, 1966. Although the authors of these books are Catholic historians, their assessments of the church's missionary activity are in my opinion prudent and impartial.

Among the Protestant works, a special place is occupied by: David Bosch, Transformation of missionary work, St. Petersburg 1977 and Ruth Tucker, From Jerusalem to the Edge of the Earth (History of the missionary movement), St. Petersburg, 1988. Both authors express themselves from an independent position, which adds objectivity to my thesis.

